

MARTIN ČÍŽEK

Nikomu vás nedáme...

Vojensko-politické aspekty
sovětské invaze do ČSSR
v srpnu 1968

Nikomu vás nedáme...

**Vojensko-politické aspekty sovětské invaze
do ČSSR v srpnu 1968**

MARTIN ČÍŽEK

NAŠE VOJSKO
2014

Copyright © 2014 by Martin Čížek
Cover and layout © 2014 by Jindřich Procházka
Czech edition © 2014 by NAŠE VOJSKO, s.r.o.
All rights reserved
ISBN 978-80-206-1452-0

Obsah

Úvod	7
1 Postavení ČSLA v rámci Varšavské smlouvy	13
1.1 Geostrategický rozměr	13
1.2 Přístup sovětského generálního štábu ke spojeneckým armádám	14
1.3 Operační plány	17
1.4 Změny v organizaci ČSLA v letech 1960–1967	27
1.5 Vojenská cvičení	28
2 Výstavba jednotek ČSLA pro nasazení jaderných zbraní	31
2.1 Raketové komplety	32
2.2 Stíhací bombardéry	33
2.3 Sklady	34
3 ČSLA pod vlivem změn 60. let	42
3.1 Údajné pokusy o vystoupení ČSLA na podporu A. Novotného	44
3.2 Změny v ČSLA po lednu 1968	46
3.3 Memorandum a Akční program ČSLA	51
4 Snahy o umístění sovětských vojsk na území ČSSR	56
4.1 První pokusy	56
4.2 Mezinárodní vlivy na sovětský přístup	60
4.3 Zvyšování sovětského tlaku na rozmístění vlastních jednotek	65
4.4 Květnový pokus o nenásilné rozmístění sovětských vojsk	67
4.5 Cvičení Šumava	73
4.6 Jednání v Čierné nad Tisou	85
4.7 Operace Dunaj	88
5 Vytvoření sovětské Střední skupiny vojsk	98
5.1 Politická jednání	98
5.2 Změny v ČSLA	102
5.3 Vznik CGV	109
Závěr	113
Přílohy	118
Резюме	168
Použité zkratky	171
Prameny a literatura	172

Úvod

„Po Čierné a Bratislavě jsem viděl, že soudruzi Dubček a Černík si uvědomují nebezpečí a počítají s nutností odstranit je. Nevěděl jsem o konkrétních slíbech či závazcích, ale věděl jsem, že linie udržet přátelství se SSSR a socialistickými zeměmi se daří a že se uplatňují i tendence postupně se zbavit nebezpečí zprava.

Myslím si, že sovětští soudruzi trochu přeceňovali toto nebezpečí. My tu žijeme, jsme také komunisté – já od šestnácti let – a u nás být komunistou a přítelem SSSR bylo vždy jedno.

Když k nám přišla vojska, nikdo z komunistů to nemohl pochopit. [...]

Plně chápu, že sovětští soudruzi chtějí garance, že Československo se bude normálně vyvíjet v socialistickém táboře, bude likvidována antisovětská a antisocialistická propaganda a budou provedeny i některé personální změny.

To vše ale bylo možné i bez vojenského vměšování.“¹

GUSTÁV HUSÁK 23. SRPNA 1968 NA JEDNÁNÍ V MOSKVĚ

Jak z uvedené citace symbolu normalizace vyplývá, i tehdejší československé vedení si uvědomovalo, že změny v Československu probíhající během pražského jara nebyly dostatečným důvodem pro ozbrojený zásah pěti států Varšavské smlouvy v čele se Sovětským svazem. Jaké byly tedy hlavní podněty, které působily na sovětské rozhodování, a proč bylo vybráno právě násilné, vojenské řešení?

Tématem této práce je představení hlavních vojensko-politických důvodů snahy Sovětského svazu dlouhodobě rozmístit své jednotky na československém území a s tím spojených příčin vojenského zásahu části armád Varšavské smlouvy proti Československu na pozadí celkové mezinárodněpolitické situace, do které se pokusím téma zasadit. Z větší části se mezi ně řadí podněty, jež jsou ve starších pracích zabývajících se událostmi spojenými s pražským jarem opomíjeny, případně zmiňovány jen jako náhodné, podružné výsledky sovětského postupu vůči ČSSR v srpnu 1968. Sovětský svaz projevoval zájem o trvalé rozmístění svých jednotek v Československu již od druhé poloviny 50. let 20. století² a své úsilí, jehož nedílnou součástí byl i výrazný politický, vojenský a ekonomický nátlak, zintenzivnil v polovině 60. let. Tedy

ještě před začátkem změn v KSČ a uvolněním ve společnosti, nazývaným „pražské jaro“, kterých Sovětský svaz následně využil při svém nátlaku na Československo společně s dalšími záminkami a odůvodněními svého postupu.

Když jsem v roce 2005 připravoval úvodní teze k disertační práci, která se měla zabývat sovětským pohledem a důvody pro intervenci, zdálo se, že na základě právě uzavírané dohody mezi Ruskou federací a Českou republikou dojde k výraznému zpřístupnění ruských archivů a materiálů k událostem roku 1968 v ČSSR. Bylo ovšem jasné, že přímo k uvolnění vojenských plánů na zásah v Československu nedojde – to nedělá žádná velmoc, protože vojenské plánování má svoji setrvačnost. USA ani NATO také nezpřístupnily své kompletní plány z doby studené války – co kdyby se náhodou někdy mohly hodit. Ale vysvitla naděje, že by bylo možné získat důvodové zprávy a různé podklady připravované sovětským generálním štábem a ministerstvem obrany pro politické vedení a naopak jeho požadavky na armádu. Avšak záhy se realita ukázala jako výrazně odlišná. Uvolněné materiály patřily ke stejnému typu jako již dříve poskytnuté, případně bylo ruské straně jasné, že jsou již k dispo-

¹ Československý záznam o jednání mezi československou delegací vedenou L. Svobodou a sovětskými představiteli v čele s L. Brežněvem v Kremlu 23. srpna 1968, in Vondrová, J. – Navrátil, J., a kol., Mezinárodní souvislosti Československé krize 1967–1970 4/2, Praha–Brno 1996, s. 251–252.

² Protože drtivá většina událostí se vztahuje k 20. století, nebudu toto dále uvádět, pouze v případech, že by tomuto bylo jinak.

zici v archivech jiných států.³ Jejich převážná část se týká rozhovorů s lidmi pracujícími na ambasádách, v médiích, kultuře apod., a byť doplňují obraz každodennosti, pro mé téma jsou nepoužitelné. Asi nejkurióznějším nabízeným dokumentem se stala smlouva o nákupu československých cvičných letadel Aero L-29 Delfín: nejspíš se v Rusku domnívali, že byla třeba ztracena při povodních v roce 2002. Uvolnili i některé dokumenty k mezinárodním vztahům – ale také ty se týkaly takových „převratných“ informací, jako že v Argentině se invazí „pětky“ do Československa, natož pražským jarem, nezabývali. K několika poskytnutým dokumentům vojenské povahy patřila hlášení o morálně-politickém stavu jednotlivých zúčastněných armád. Podobně zaměřené materiály mají k dispozici i ruští historici, což se odráží i v nedávno vydávaných ruských edicích dokumentů.⁴

Bylo tedy zřejmé, že se budu muset spolehnout především na zdroje přístupné v českých archivech; abych se držel zadaného tématu vojensko-politických otázek roku 1968, zaměřil jsem se především na Československou lidovou armádu a jakými změnami v 60. letech procházela. Stejný nápad měli ale také další historici, kteří na rozdíl ode mne byli rychlejší.⁵ Protože jsem nedošel k odlišným závěrům a opakoval bych již publikované, musel jsem s využitím již prostudovaných materiálů cíl své disertace, bez nutnosti měnit její téma, opět poupravit.

Hlavním tématem práce jsou vojensko-politické důvody a příčiny snah Sovětského svazu o rozmístění svých jednotek na území Československa a následného vojenského zásahu části armád Varšavské smlouvy proti Československu na pozadí

celkové mezinárodněpolitické situace, do které se pokusím téma zasadit. Za mezinárodní situaci se považují události, jež se nějakým způsobem odrazily v rozhodování aktérů československé krize roku 1968, nejen vnitroblokové, na které je v mnoha pracích mezinárodní politika zužována. Důležitým faktorem byl také přístup tehdejších československých politických a vojenských špiček k vojensko-politickým otázkám.

K oběma tématům již také byly vydány knihy a články, kterých využiji a jež doplním o postřehy z vlastního výzkumu. Na rozdíl od vnitropoliticko-ideologických důvodů a záminek je u těch vojenských výrazně menší pramenná základna především proto, jak jsem již výše popsal, že Ruská federace i po 45 letech stále odmítá odtajnit a zpřístupnit dokumenty důležité pro pochopení sovětského rozhodování, tedy nejen ideologické povahy. Jsem si proto vědom, že některé vývody jsou pouze analogiemi a logickými předpoklady založenými na „nepřímých důkazech“. Avšak to není důvodem nezabývat se jimi.

Vnitropolitické a ideologické důvody a záminky vstupu vojsk Varšavské smlouvy byly již důkladně rozebrány, což je dáno i množstvím archivních dokumentů s touto tematikou, které byly od 90. let odtajněny a poskytnuty historikům ke zpracování. Přestože někteří autoři uvažují také o dalších důvodech, drží se i zahraniční literatura, ať již přímo zaměřená na události v Československu kolem roku 1968, na osobnosti, nebo šířeji se zabývající obdobím studené války, teze, že hlavním důvodem k zásahu byly vnitropolitické změny v ČSSR.⁶ Protože o vnitropolitické situaci a politickém nátlaku přes různá jednání, případně o občanském odporu proti invazi,

³ Je to patrné i ze sborníku dokumentů Vondrová, J., *Mezinárodní souvislosti Československé krize 1967–1970 4/4*, Praha–Brno 2011, ve kterém byly zveřejněny další uvolněné dokumenty ÚV KSSS z let 1966–1969.

⁴ Zdanovič, A. A. – Laškul, V. F. – Morukov, J. N. – Tortov, J. Ch., *Čechoslovackije sobytija 1968 goda glazami KGB i MVD SSSR*, Moskva 2010.

⁵ Bílek, J. – Láník, J. – Minařík, P. – Povolný, D. – Šach, J., *Československá lidová armáda v koaličních vazbách Varšavské smlouvy*, Praha 2008; Povolný, D., *Vojenské řešení Pražského jara I a II*, Praha 2008 a 2010; Štěpánek, K. – Minařík, P., *Československá armáda na Rýnu*, Praha 2007.

⁶ Jedná se např. o: Andrijanov, V. I., Kosygin, Moskva 2003; Bracke, M., *Which Socialism, whose Détente*, Budapest – New York 2007; Mayers, D., *The Ambassadors and America's Soviet Policy*, New York 1995; Medvědčev, R. A., Andropov, Moskva 2006; Mlečin, L. M., Brežněv, Moskva 2008; Rogoza, S. L. – Ačkasov, N. B., *Zasekrečennye vojny 1950–2000 gg.*, Sankt Petěrburg 2003; Skilling, H. G. (ed.), *Czechoslovakia 1968–1988*, Londýn 1991; Williams, K., *The Prague Spring and its Aftermath*, New York 1997.

bylo česky vydáno již množství prací,⁷ nebudu se jimi podrobněji zabývat, pouze je zmíním s odkazem, kde se čtenář s touto tematikou může více seznámit.

U řady autorů dochází dle mého názoru k výraznému přeceňování pražského jara a sovětskou propagandou představovaných zdůvodnění. Vojenské důvody buď zcela opomíjí, nebo je považují za podružné a jejich další důsledky za náhodné. Je to pochopitelné, i z hlediska zpřístupněných materiálů. Především dokumenty poskytované z Ruska jsou pravděpodobně cíleně vybírány a uvolňovány tak, aby tyto aspekty a tehdejší propagandistické teze podporovaly. Dalším důvodem je, že většina autorů, kteří se od začátku 90. let otázkou pražského jara zabývají, tyto události přímo prožila. Často došlo k narušení jejich kariéry v zaměstnání nebo – u těch mladších – k prudké změně očekávání, které v 60. letech s uvolňováním a změnami ve společnosti spojovali. Během roku se od podzimu 1968 v ČSR, o něco méně v SSR, vrátila situace ve společnosti o nějakých deset let zpět. V průběhu pražského jara došlo ke zrychlení vývoje, ve srovnání s obdobím prezidenta Antonína Novotného, které by se dalo označit za „plíživou reformu“, ale reálně na obyvatele více působil šok z prudkého zvratu. Postupné uvolňování v desetiletí před srpnem 1968 je možné dobře dokumentovat na kultuře, pro širokou veřejnost především ve filmu, kde se také projevilo nejvíce, včetně zrušení cenzury. Avšak pro případnou kritiku nejvyšších politických a státních představitelů československých i ostatních socialistických států odbourání cenzury zcela neplatilo, protože bylo stále možné aplikovat jiné platné právní normy a na jejich základě občany kritizující nejvyšší představitele stíhat. Především to platí o Trestním zákonu z roku 1961.

Na druhé straně se vyskytují práce, které prosazují jen čistě vojenské důvody, případně jako hlavní příčinu uvádějí jen jeden, a to rozmístění jaderných zbraní v Československu. Hlavním propagátorem je historik Jiří Fidler.⁸ Přínosem je, že přiměl historiky, aby se více zabývali i jinými důvody než vnitropolitickými změnami v ČSSR. Dříve již tuto otázku nastínil ve svém článku Jaroslav Dvořák.⁹

S velmi kontroverzní tezí o důvodech sovětského zásahu v Československu přišel Vladimír Čermák.¹⁰ Hlavním důvodem měla být *psyop* vedená zpravodajskými složkami, především izraelskou, pro odvrácení pozornosti Sovětského svazu od pomoci muslimským zemím na Blízkém a Středním východě. Je samozřejmé, že v rámci sovětské mezinárodní politiky hrály roli i události v této oblasti, ale pro reálné hodnocení vlivu zpravodajských složek je situace v přístupu k podkladům ještě horší. Navíc zpravodajská činnost různých států je často směřována tak, aby narušila činnost druhého státu.

Rozdílnost přístupu historiků souvisí především s oblastí, v níž si jsou jistější a kterou se důkladněji zabývají. Když se někdo profiluje ve stranických a politických záležitostech, zdají se mu vojenské důvody, jako například snaha o rozmístění jaderných zbraní apod., jako málo důležité pro zahájení invaze, naopak těm, kdo se zabývají vojenskou historií a technikou, mezi ně se řadím i já, se jeví nepochopitelným uvádět například zrušení cenzury jako důvod pro rozjetí tak rozsáhlé vojenské operace, jakou byl *Dunaj*. Navíc po dosazení „správného“ loajálního vedení státu by se mohla intervenční vojska stáhnout, jako v podobných případech vojenských zásahů, a ne se „dočasně“ usadit.

⁷ Např.: Benčík, A., *Rekviem za Pražské jaro*, Třebíč 1998; Benčík, A., *V chapadlech kremelské chobotnice*, Praha 2007; Benčík, A. – Pecka, J., *Varšavská čtyřka proti Československu 1968*, Praha 1998; Čížek, R., *Ztracené archivy 1968 – 21. srpen 1968 v ulicích Prahy*, Praha 2011; Kural, V., *Československo roku 1968*, Praha 1993; Macek, J., a kol., *Sedm pražských dnů, 21.–27. srpen 1968*, Praha 1990; Novotník, J. – Chrástil, S. (ed.), *Vojáci, kteří neztratili svou čest. Sborník vzpomínek československých vojáků na srpen 1968 a následná léta normalizace československé armády*, Praha 2002; Pauer, J., *Praha 1968 – Vpád Varšavské smlouvy*, Praha 2004; Pazderka, J., *Invaze 1968 – Ruský pohled*, Praha 2011; Pecka, J., *Spontánní projev pražského jara 1968–1969*, Brno 1993; Pecka, J. – Prečan, V. (ed.), *Proměny pražského jara*, Brno 1993; Vaněk, M. – Urbášek, P., *Vítězové? Poražení?*, Praha 2005.

⁸ Fidler, J., 21. 8. 1968 – Okupace Československa – Bratrská agrese, Praha 2003; Fidler, J., *Geopolitické aspekty sovětské agrese vůči Československu v srpnu 1968*, Praha 2010 (disertační práce).

⁹ Dvořák, J., *Vojenské důvody invaze do Československa v roce 1968*, *Soudobé dějiny* 4–5/1994, s. 591–597.

¹⁰ Čermák, V., *Operace srpen 1968*, Praha 2011.

Pokud se v 90. letech a na začátku 21. století v Česku vydané práce věnovaly vojenské problematice, většinou se opět držely jen vnitřní morálně-politické situace v zúčastněných armádách, případně ohlasu ve společnosti, ale autoři se neodvážili o širší zapojení do mezinárodního kontextu.¹¹

Mezinárodními vlivy na rozhodování sovětských vůdců a rozdílnými přístupy k řešení pražského jara se zabýval již v 70. letech Jiří Valenta¹² a sovětskou politikou v letech 1964 až 1991 Karel Durman¹³. Pohledem a reakcí Západu na události v Československu v roce 1968 se ve svých pracích v nedávné době zabýval Vít Fojtek¹⁴. Touto problematikou se více zabývají zahraniční autoři.¹⁵

Další již poměrně dobře zpracovanou oblastí jsou právní otázky, především spojené s právním postavením Střední skupiny vojsk v Československu, jurisdikcí a s řešením náhrad za způsobené škody.¹⁶ Také pro roli ministerstva vnitra, které především za přispění skupiny kolem Viliama Šalgoviče výrazně pomohlo interventům, jsou již k dispozici vydané publikace.¹⁷

Je samozřejmé, že při rozhodování sovětského vedení hrály roli důvody politické i vojenské. Muselo samozřejmě zvažovat i negativní ohlas, náklady a politické ztráty způsobené invazí. Případně zda českoslovenští soudruzi začnou konečně jednat tak, jak slibovali a jak si ti sověští přáli. Politické důvody, tzn. zvýšení svého vlivu na vnitřní dění v Československu, byly již v některých z výše uvedených publikacích zpracovány, proto se ve své práci budu primárně věnovat těm vojenským.

Strategickou situaci v rozdělené Evropě v do-

bě studené války, postavením ČSLA v rámci Varšavské smlouvy a sovětským přístupem k ní v 50. a 60. letech 20. století se zabývám v první kapitole. Ústřední otázku ve vojenském myšlení a plánech obou stran v 60. letech hrály jaderné zbraně, jejich nosiče a problematika jejich umístění a kontroly, proto jim věnuji celou druhou kapitolu.

Pro Sovětský svaz bylo velmi důležité, aby rozmístění jeho vojsk, o kterém bylo rozhodnuto ještě před začátkem pražského jara, proběhlo co možná nejpoklidnější cestou. Z tohoto hlediska bylo nutné, aby se na rozhodujících místech, tzn. na pozicích prezidenta a čelních představitelů Ministerstva národní obrany ČSSR a Generálního štábu ČSLA nacházeli jemu oddaní lidé, kteří nepřipustí případné vystoupení ČSLA proti Sovětské armádě. Situace a změny v československé armádě jsou tématem další kapitoly.

Čtvrtá kapitola se věnuje snahám o rozmístění sovětských vojsk v Československu, které se datují již od poloviny 50. let, a mezinárodním vlivům, jež Sovětský svaz vedly k tomuto rozhodnutí. Starší „nabídky“ na posílení obrany jsou jen zmíněny, více se zabývám snahami z roku 1968, od pokusů o méně nápadný a nenásilný „dočasný pobyt“ až po vpád vojsk Varšavské smlouvy do Československa v rámci operace *Dunaj*.

Poslední kapitola se zabývá politickými jednáními a změnami v organizaci ČSLA nutnými pro vytvoření sovětské Střední skupiny vojsk a krátce je nastíněna reakce NATO na výraznou změnu v dislokaci a koncentraci vojsk Varšavské smlouvy na hranici mezi bloky ve střední Evropě.

¹¹ Benčík, A., Operace „Dunaj“. Vojáci a Pražské jaro 1968, Praha 1994; Madry, J., Sovětská okupace Československa, normalizace v letech 1969–1970 a role ozbrojených sil, Praha 1994; Paulík, J., Po invazi, Praha 1996; Pecka, J. (ed.), Sovětská vojska v Československém vývoji 1968–1991, Praha 1998.

¹² České vydání Valenta, J., Sovětská intervence v Československu 1968 – Anatomie rozhodnutí, Praha 1991.

¹³ Durman, K., Útěk od praporů, Praha 1998.

¹⁴ Fojtek, V., U. S. foreign policy and the 1968 soviet invasion of Czechoslovakia in an international context, Praha 2006 (disertační práce); dále např. články téhož autora: Bonn's Complex Relations with Washington as a Background for West German Policy towards Czechoslovakia in 1968, *Kosmas: Journal of Czechoslovak and Central European Studies* 2/2007, s. 46–67; „Uplatňovat zdrženlivost.“ Reakce Washingtonu na československou krizi v roce 1968, *Český časopis historický* 3/2008, s. 562–597; West European Security in the Aftermath of the 1968 Soviet Invasion of Czechoslovakia, *Studia territorialia* 5/2003, s. 17–48.

¹⁵ Jako příklady lze uvést: Faure, J., Americký přítel, Praha 2006; Kovrig, B., Of Walls And Bridges, New York 1991.

¹⁶ Císař, J., Vývoj československého zákonodárství v letech 1968–1970, Praha 1995; Daněk, J., Poznámky k právním souvislostem pobytu sovětských vojsk na území Československa 1968–1991, Praha 1995; Jičínský, Z., Právní myšlení v 60. letech a za normalizace, Praha 1992.

¹⁷ Kol.: Bezpečnostní aparát, propaganda a pražské jaro: Sborník k mezinárodní konferenci, Praha 2009; Žáček, P., Odvrácená tvář pražského jara, Cheb 2010.

Použité zdroje

K nejdůležitějším použitým zdrojům pro předkládanou disertační práci patří dokumenty publikované v ediční řadě *Prameny k dějinám československé krize 1967–1970*. Protože je samozřejmé, že všechny písemné archiválie do nich nemohly být zapracovány, případně se zdály autorům nedůležité nebo některé části vypustili, což vždy uváděli, další prameny jsem získal především ve Vojenském historickém archivu (fondy generálního štábu a ministerstva národní obrany z let 1966 až 1970), v menší míře pak v Národním archivu.

Ediční řada *Prameny k dějinám československé krize 1967–1970*, vydaná Ústavem pro soudobé dějiny AV ČR, je polytematická, založená na kombinaci chronologického a věcného (institucionálního) hlediska v časovém rozpětí let 1967–1970. Tematika jednotlivých dílů je následující: 1. spontánní projevy pražského jara, 2. občanská společnost, 3. Národní shromáždění v srpnu 1968, 4. mezinárodní souvislosti československé reformy, 5. federalizace československého státu, 6. vojenské otázky československé krize, 7. ministerstvo vnitra a bezpečnostní aparát v období pražského jara, 8. výkonná moc (vláda a prezident), 9. politický systém (KSČ a KSS), 10. hospodářská reforma, 11. letáky roku 1968. Pro předkládanou disertační práci jsou nejdůležitější svazky 4 a 6.¹⁸

Protože ne všechny dokumenty se do archivu dostanou, případně nebyly některé odtajněny, je nutné použít i vzpomínky osob zapojených do tehdejších událostí. Velkou práci v tomto ohledu na začátku 21. století odvedlo výzkumné centrum *Parallel History Project on NATO and the Warsaw Pact* (Paralelní dějiny NATO a Varšavské smlouvy, dále též PHP), které zastřešuje vědecké ústavy ze západní, střední a východní Evropy a Spojených států zaměřené na moderní dějiny. Jeho hlavním

cílem je vytvářet podmínky pro nové pohledy na moderní mezinárodní dějiny prostřednictvím shromažďování a zveřejňování odtajněných státních dokumentů. Centrum sídlí v Curychu a jeho koordinátorem je Vojtěch Mastný. PHP množství získaných dokumentů publikuje na internetu.¹⁹ Z České republiky se do projektu zapojil Ústav pro soudobé dějiny.

Pod hlavičkou PHP vznikl projekt rozhovorů s veliteli sloužícími v době studené války, z Varšavské smlouvy se jedná o československé a polské generály. Rozhovory s československými generály (celkem 14) uskutečnil od listopadu 2002 do února 2004 Karel Sieber. Doplnuje je rozhovor s generálporučíkem Václavem Vitanovským pořízený v listopadu 1990, když vypovídal před Komisí pro analýzu událostí let 1967–1970, a s plukovníkem Karlem Štěpánkem pořízený v březnu 2000 Petrem Luňákem.²⁰

Ke shromážděným výpovědím se samozřejmě musí přistupovat opatrně – jedná se o subjektivní výpovědi. Může docházet ke zkreslení nebo i dezinformacím, ať již způsobeným velkým časovým odstupem od událostí (rozhovory byly pořizovány přibližně 35 let po událostech popisovaných v této práci), nebo záměrnou snahou ukázat se v lepším světle. V některých případech je z rozhovorů vidět, že na některé události se dotazovaní „raději nepamatují“. Za nejcennější informace lze považovat popis činností a událostí, na kterých se sami dotazovaní generálové podíleli, a různost pohledů na jednu a tutéž věc.

Mimo těchto rozhovorů někteří sovětští a českoslovenští důstojníci sepsali své paměti.²¹ Také u nich funguje subjektivní hledisko a dochází k upravování si historie k „obrazu svému“; především je to patrné u Aleksandra M. Majorova.

Podobný, opatrnější přístup je třeba mít i k ostatní memoárové literatuře. Její důležitost

¹⁸ Vondrová, J. – Navrátil, J., a kol., *Mezinárodní souvislosti Československé krize 1967–1970* 4/1–4/3, Praha–Brno 1995–1997; Benčík, A. – Navrátil, J. – Paulík, J., *Vojenské otázky československé reformy 1967–1970* 6/1–6/2, Praha–Brno 1996 a 1999.

¹⁹ *Parallel History Project on NATO and the Warsaw Pact*, <http://www.php.isn.ethz.ch/about/index.cfm>. Členové jsou uvedeni na <http://www.php.isn.ethz.ch/net/index.cfm>.

²⁰ <http://www.php.isn.ethz.ch/collections/colltopic.cfm?lng=en&id=15706>.

²¹ Ležžov, I. I., *Dalnij razvedčik*, Moskva 2005; Majorov, A., *Vtorženije. Čechoslovákija 1968*, Moskva 1998; Pepich, E., *Zamyslenie*, Žilina 1998; Suvorov, V., *Můj život v Sovětské armádě*, Praha 2009; Vacek, M., *Generál studené války*, Praha 2004.

spočívá v tom, že ve většině případů dává pohled na vztahy mezi aktéry a vnitřní fungování organizací, ne jen „podle předpisů“.²²

Výrazně větší obezřetnost je nutná při práci se vzpomínkami politiků, především pokud je zpracovávali ještě v době, kdy měli politické ambice. Jsou součástí politické reklamy a sebe prezentace. Jejich autoři se jimi snažili ještě více ovlivnit čtenáře ve svůj prospěch.²³

Ve své práci jsem také použil práce ostatních

autorů, kteří se zabývali událostmi roku 1968 v Československu. Stěžejními k vnitropolitickým a vnitroblokovým souvislostem jsou publikace vzniklé především pracovníky Ústavu pro soudobé dějiny. K vojenským otázkám vyšly převážně pod hlavičkou Vojenského historického archivu. Pro pochopení některých souvislostí, reálných možností a také pro vyvrácení některých mylných názorů je použito i zdrojů zabývajících se vojenskou technikou.²⁴

²² Hájek, J., Paměti, Praha 1997; Havlíček, D., Jaro na krku. Zázitky ze zákulisí sekretariátu ÚV KSČ od června do prosince 1968, Praha 1998; Liehm, A. J., Minulost v přítomnosti, Brno 2002; Reiman, M., Rusko jako téma a realita doma a v exilu, Praha 2008.

²³ Biřák, V., Paměti V. Biřáka, Praha 1991; Dubček, A., Naděje umírá poslední, Praha 1993; Mlynář, Z., Mráz přichází z Krem-lu, Praha 1990; Pithart, P., Osmašedesátý, Praha 1990; Šik, O., Jarní probuzení – iluze a skutečnost, Praha 1990.

²⁴ Publikace ÚSD a VHA viz předchozí odkazy. O vojenské technice jen namátkou: Dúbravčík, J., Su-7 v československém letectvu 1964–1990 1. a 2. díl, Nevojice 2010 a 2011; Francev, V., Československé tankové síly 1945–1992, Praha 2012; Gordon, Y., Soviet Strategic Aviation in the Cold War, Manchester 2009; Grzegorzewski, J., Samolot bombowy Tu-16, Warszawa 2000; Jakubovič, N., Stratosfernyje kreposti B-52, M-4 i Tu-95, Moskva 2011.

1 Postavení ČSLA v rámci Varšavské smlouvy

1.1 Geostrategický rozměr

Vzhledem ke své geografické poloze ve střední Evropě na hranicích dvou soupeřících vojenských bloků a společenských systémů měla Československá socialistická republika výjimečné postavení z vojensko-politického pohledu. Československá lidová armáda²⁵ (dále též ČSLA) stála v prvním strategickém sledu armád Varšavské smlouvy²⁶ – a z toho vyplývala její předurčenost k plnění aktivního úkolu na evropském válčišti. Tento prostor byl považován za nejdůležitější, pokud by se ze „studené“ stala válka „horká“. Jasným důkazem je největší koncentrace výzbroje obou bloků v tomto prostoru.

Celé evropské válčiště svým tvarem připomíná protáhlý nepravidelný trojúhelník s osou procházející od Uralu po Gibraltar v délce přibližně 5000 km. Na východě Evropy tvoří základnu Ural, dolní tok řeky Volhy a Kaspické moře, její celková délka činí přibližně 3500 km. Jižní strana trojúhelníku je vymezena Kavkazem, pobřežími Černého a Středozemního moře; severní stranu představují pobřeží Barentsova a Norského moře a evropské části Atlantiku. Vytvořením dvou zneprátených bloků, Organizace severoatlantické smlouvy²⁷ (dále též NATO) a Varšavské smlouvy, byla tato oblast rozdělena na východní a západní část. Dělicí čára procházela podél pozemních a námořních hranic sousedících států obou bloků: na severu mezi Norskem a SSSR, ve střední části mezi SRN a NDR s ČSSR a na jihu mezi Řeckem a Tureckem na jedné straně a BLR a SSSR na stra-

ně druhé. V ostatních částech Evropy se hranice obou bloků díky neutrálním státům nedotýkaly, avšak zůstává otázkou, jak by se obě strany v případě globálního konfliktu zabývaly dodržováním jejich neutrality.

Evropské válčiště je rozděleno na tři dílčí prostory bojových operací prováděných na pevnině, ve vzduchu a na moři. Severoevropské válčiště tvoří Skandinávský poloostrov, Dánsko a přilehlé části Barentsova, Norského, Severního a Baltského moře. Středoevropské válčiště zahrnuje střední Evropu, státy Beneluxu, Francii a přilehlé části Baltského a Severního moře a Biskajského zálivu. Jihoevropské válčiště je tvořeno územím Španělska, Portugalska, Itálie a Balkánským poloostrovem, společně s přilehlými částmi Atlantiku, Středozemního a Černého moře. Samostatnou oblast evropského válčiště tvoří s přilehlými moři území Spojeného království a Irské republiky. V rámci evropského válčiště existuje hlavní strategický směr Moskva–Varšava–Berlín–Paříž a pomocný středoevropský strategický směr Budapešť–Vídeň. Platí samozřejmě i v opačném, západovýchodním směru. V době studené války byla hloubka nejdůležitější části strategického směru přibližně 1300 km (vzdálenost mezi Berlínem a Paříží). Hloubka území států Varšavské smlouvy od hranice bloků k Uralu byla přibližně 3000 km.²⁸

Tento tvar válčiště je důležitý pro případné plánování vojenských operací. Vyšší nároky na organizaci jak bojů, tak logistiky ve směru útoku na východ se projeví již například za 2. světové

²⁵ Oficiální název československé armády, označované do poloviny 50. let jako československá branná moc a v branných zákonech do roku 1958 jako vojsko. Nebyl zaveden rozkazem prezidenta republiky, ministra národní obrany nebo jiným předpisem. Jediným dokumentem, který navrhuje jeho používání, je dopis náčelníka Hlavní politické správy gen. Jána Zemana náměstkovi ministra národní obrany gen. Bohumíru Lomskému z 23. června 1954. Velení armády na návrh nereagovalo a nový název se začal prosazovat postupně ve tvaru „československá lidová armáda“, od roku 1955 začal být používán i tvar „Československá lidová armáda“, který po nástupu ministra B. Lomského v roce 1956 převážil.

Bílek, J. – Láník, J. – Minařík, P. – Povolný, D. – Šach, J., Československá lidová armáda v koaličních vazbách Varšavské smlouvy. Praha 2008, s. 17.

²⁶ Byla uzavřena ve Varšavě 14. května 1955 za účasti Albánie, Bulharska, Československa, Maďarska, NDR, Polska, Rumunska a SSSR. Vstoupila v platnost 5. června 1955, kdy byly předány všechny ratifikační listiny zúčastněných států. Znění uvedeno v příloze č. 1.

²⁷ Byla podepsána 4. dubna 1949 ve Washingtonu, D. C., mezi Belgií, Dánskem, Francií, Islandem, Itálií, Kanadou, Lucemburskem, Nizozemskem, Norskem, Portugalskem, Spojeným královstvím a Spojenými státy. Do sledovaného roku 1968 se připojily ještě Řecko, Turecko (1952) a SRN (1955).

²⁸ Štěpánek, K. – Minařík, P., Československá armáda na Rýnu. Praha 2007, s. 43, 108.

války, kdy kvůli zvětšující se délce fronty docházelo ke snižování koncentrace útočících vojsk Německa a jeho spojenců a naopak při opětovném postupu Rudé armády v letech 1943 až 1945 se fronta zkracovala a docházelo i přes utrpené ztráty ke zvyšování koncentrace jednotek a usnadnilo se jejich zásobování. Nejužším místem na západě jsou Pyreneje s délkou kolem 400 km, kam byl plánován postup vojsk Varšavské smlouvy v případě konfliktu se státy NATO, které naopak musely případně počítat s frontou rozšiřující se až na více než 3500 km.

Sovětskému svazu se po 2. světové válce podařilo posunout – díky rozšíření sféry svého vlivu – hranice svého operačního prostoru o téměř tisíc kilometrů na západ, k řece Labe, k západním hranicím Československa a k východním okrajům Alp. Původní dvoustranné dohody z let 1943 až 1949 nahradila v roce 1955 mnohostranná Varšavská smlouva. Upevněním svého postavení ve střední Evropě získal Sovětský svaz dostatečně hluboké obranné pásmo před vlastním územím a výhodný nástupní prostor pro celé strategické uskupení armád států Varšavské smlouvy. Zároveň by hlavní tíži bojů, včetně případných jaderných úderů taktického rozsahu, místo sovětského území nesly satelity.

Bilaterální spojenecké smlouvy uzavřené mezi
SSSR a státy jeho mocenského bloku
do roku 1955²⁹

Státy	Datum
SSSR–ČSR	12. 12. 1943
SSSR–PLR	21. 4. 1945
ČSR–PLR	10. 3. 1947
BLR–RLR	16. 1. 1948
MLR–RLR	24. 1. 1948
SSSR–RLR	4. 2. 1948
SSSR–MLR	18. 2. 1948
SSSR–BLR	18. 3. 1948
ČSR–BLR	23. 4. 1948
PLR–BLR	29. 5. 1948
ČSR–RLR	21. 7. 1948
PLR–RLR	26. 1. 1949
ČSR–MLR	16. 4. 1949

1.2 Přístup sovětského generálního štábu ke spojeneckým armádám

Podpisem Varšavské smlouvy a především dodatku O vytvoření Spojeného velení ozbrojených sil států zúčastněných na Smlouvě o přátelství, spolupráci a vzájemné pomoci, kde je na konci uvedena věta: „Rozmístění spojených ozbrojených sil na území států zúčastněných na smlouvě bude prováděno podle potřeb vzájemné obrany po dohodě mezi těmito státy“, se podařilo Sovětskému svazu nejen opět potvrdit rozmístění svých vojsk na území NDR, Polska, Maďarska a Rumunska, ale také otevřít si vrátka pro rozmístění svých jednotek na území Československa. Z Bulharska se Sovětská armáda stáhla již v roce 1947 a díky tomu, že Rumunsko nemělo hranice s žádným „imperialistickým“ státem, odešla Samostatná mechanizovaná armáda z jeho území v roce 1958. V NDR byla dislokována Skupina sovětských vojsk v Německu (od června 1945 do března 1954 nesla název Skupina sovětských okupačních vojsk v Německu), v PLR Severní skupina vojsk a v MLR Jižní skupina vojsk (v letech 1947 až 1955 Střední skupina vojsk, poté do února 1957 Zvláštní sbor). Celkový početní stav skupin sovětských vojsk ve střední Evropě dosahoval počtu téměř půl milionu vojáků.

V situaci, kdy západní hranice ČSSR byly zároveň západními hranicemi Varšavské smlouvy, přestalo být řešení obrany pouze národním cílem, ale použití ČSLA bylo spojeno se strategií a vojensko-politickými cíli SSSR v Evropě. Navíc území ČSSR bylo důležitou spojnici mezi severní a jižní částí evropského válčiště. Počítalo se s jeho využitím pro přesuny jednotek Sovětské armády a mělo strategický význam pro logistické zabezpečení vojsk prvního strategického sledu armád Varšavské smlouvy. Také přes území našeho státu se podle plánu Generálního štábu ozbrojených sil SSSR měla v případě konfliktu přesunovat část vojsk druhého sledu armád Varšavské smlouvy, vojska Příkarpatského frontu (mírového Příkarpatského vojenského okruhu – PrikVO), aby mohla být v prostoru západně od Rýna nasazena jihozápadně od pařížského směru. Za těchto

²⁹ Bílek, J., Vznik organizace Varšavské smlouvy a československá armáda, *Historie a vojenství* 3/2005, s. 22

podmínek nebylo možné předpokládat nezávislé postavení a vedení ČSLA. Její výcvik a bojová příprava vycházely z vojenské doktríny Varšavské smlouvy, což v reálu znamenalo Sovětského svazu. Plány na použití ČSLA a ostatních spojenec-
kých armád přicházely ze sovětského generálního štábu a formálně se schvalovaly v Politickém poradním výboru Varšavské smlouvy, ve kterém zasedali nejvyšší komunističtí představitelé a zároveň hlavy států a z této funkce vrchní velitelé armád. Z tohoto důvodu až do roku 1968 nedošlo k pokusu vytvořit vlastní doktrínu, nýbrž se pouze pasivně přejímaly sovětské závěry. Mělo to vliv i na vojenskoteoretické myšlení a vojenskou vědu na vojenských školách.

Politický poradní výbor³⁰ měl ve své působnosti konzultace mezinárodních problémů souvisejících se společnými zájmy členských států Varšavské smlouvy. Schvaloval kolektivní rozhodnutí k otázkám upevňování obranyschopnosti a plnění závazků společné obrany účastníky. Jako jeho pomocné orgány působily stálá komise, která vypracovávala doporučení k jednáním o zahraničněpolitických otázkách, a spojený sekretariát zabývající se běžnou agendou mezi jednotlivými zasedáními výboru.

Spojené velení Varšavské smlouvy³¹ umístěné

Přehled zasedání a porad Politického poradního výboru Varšavské smlouvy do roku 1969³²

Místo konání	Datum
Praha	27.–28. 1. 1956
Moskva	24. 5. 1958
Moskva	4. 2. 1960
Moskva	28.–29. 3. 1961
Moskva	7. 6. 1962
Varšava	26. 7. 1963
Bukurešť	19.–20. 1. 1965
Sofie	5. 7. 1966
Budapešť	17. 3. 1969

v Moskvě v budově Generálního štábu ozbrojených sil SSSR bylo oficiálně pověřeno uskutečňovat rozhodnutí Politického poradního výboru v otázkách obrany, řídit ozbrojené síly vyčleněné účastnickými státy ke společné obraně a provádět opatření nutná k bezpečnosti členských států. Pro běžnou agendu byl u hlavního velitele spojených ozbrojených sil vytvořen štáb Spojeného velení. Avšak Spojené velení bylo záměrně udržováno na nízkých neakceschopných početních stavech (kolem 40 osob). Byli sem dosazováni důstojníci Sovětské armády a ostatní státy sem vysílaly pouze tzv. představitele, kteří neměli jakékoliv pravomoci. Skutečným řídicím orgánem vojsk Varšavské smlouvy se výhradně stal sovětský generální štáb. Jako jediný určoval plánované válečné použití i mírovou výstavbu armád.³³ V sovětských plánech představovalo československé území jihozápadní stranu tzv. železného trojúhelníku, který na hranici mezi NATO a Varšavskou smlouvou tvořily spolu s ČSSR také NDR a PLR.³⁴

Spojené velení Varšavské smlouvy bylo jen na papíru, protože skutečnost byla naprosto odlišná. Hlavní velitel Spojených ozbrojených sil armád států Varšavské smlouvy byl současně ve funkci náměstka ministra obrany SSSR a byl tak přímým podřízeným ministra obrany SSSR. Náčelník štábu Spojených ozbrojených sil armád států Varšavské smlouvy byl současně zástupcem náčelníka Generálního štábu ozbrojených sil SSSR, kterému byl přímo podřízen. Obdobná situace v podřízenosti hlavních funkcí byla zachována i na úrovni armád ostatních zemí Varšavské smlouvy. Z toho jasně vyplývá, že ministr národní obrany ČSSR byl nepřímým podřízen ministru obrany Sovětského svazu a náčelník Generálního štábu ČSLA byl nepřímým podřízen náčelníku Generálního štábu ozbrojených sil SSSR atd. Pro sovětské plánovače představovaly československé ozbrojené síly ekvivalent jednoho ze sovětských pohraničních okru-

³⁰ Vznikl na základě článku 6 smlouvy z 14. května 1955.

³¹ Bylo vytvořeno na základě článku 5 smlouvy z 14. května 1955 a usnesení o vytvoření spojeného velení sil států zúčastněných ve smlouvě (příloha č. 2).

³² Records of the Warsaw Pact Political Consultative Committee, 1955–1990, <http://www.php.isn.ethz.ch/collections/colltopic.cfm?lng=en&id=14465&nav1=1&nav2=1&nav3=2>, 10. června 2012. Použita jen část do roku 1969.

³³ Štěpánek, K. – Minařík, P., Československá armáda na Rýnu. Praha 2007, s. 28.

³⁴ Bílek, J. – Láník, J. – Minařík, P. – Povolný, D. – Šach, J., Československá lidová armáda v koaličních vazbách Varšavské smlouvy, Praha 2008, s. 16.

hů. Na druhou stranu to znamenalo, že mohlo být upuštěno od působení sovětských poradců přímo u československých vojenských jednotek. V druhé polovině 60. let setrval sovětský poradce pouze u vojenské zpravodajské služby ČSLA. Každý členský stát Varšavské smlouvy posílal stálého představitele generálního štábu a stálého představitele pro protivzdušnou obranu státu (dále též PVOS) ve štábu Spojených ozbrojených sil. V 60. letech byli stálými představiteli Generálního štábu ČSLA: plukovník Bohumil Janda (1959–1963), generálmajor Vladimír Hlavatý (1963–1967) a generálmajor Vlastimil Raichl (1967–1969); stálými představiteli pro PVOS byli podplukovník Milan Pohlodek (1963–1967) a plukovník František Grznár (1967–1969).³⁵

V 60. letech byl zástupcem náčelníka oddělení operační přípravy Generálního štábu ČSLA pozdější armádní generál Ing. Karel Pezl; ten v rozhovoru v roce 2003 k činnosti štábu uvedl: „Operační správa byla nositelem operačního plánování, které bylo jednoznačně direktivně dáno velitelstvím Varšavské smlouvy. Ovšem štáb Varšavské smlouvy byl pouze průchozí článek pro realizaci strategických plánů Generálního štábu Sovětské armády na evropském válčišti. To je třeba podotknout – skutečně průchozí článek, který snad měl na vnější vzhled reprezentovat určité podílnictví členských států Varšavské smlouvy na společném operačním strategickém zájmu. Ale jednoznačně to bylo pouze předávání direktivy generálního štábu, hlavní správy operační Generálního štábu Sovětské armády. Tomu byly samozřejmě podřízeny všechny úkoly, které z toho vyplývaly pro výstavbu ozbrojených sil, jež byly v tomto směru direktivně dány a byly podřízeny záměru vedení operací na evropském válčišti. To se týkalo velikosti vojsk, počtu divizí mírových a jejich mobilizačních rozvinutí. Týkalo

se to vlastní struktury jednotlivých stupňů řízení, to znamená, že například z československé armády byl vytvořen front, což byla taková specifika, která v jiných armádách nebyla tímto způsobem tradována. A samozřejmě tomu odpovídala výzbroj, její postupná modernizace, odpovídala tomu operační příprava velitelů štábů, vojsk, a tedy i roční plány výstavby a výcviku, které byly stanoveny direktivou Varšavské smlouvy.

Jedním z důležitých faktorů bylo i strategicko-operační plánování, které bylo vydáváno strategickou směrnicí hlavního velení Varšavské smlouvy, s konkrétními úkoly pro československou armádu. Kde byly stanoveny cíle operace, hlavní údaje o charakteru, tzn. směry operačního zasazení, pásma činnosti, ve kterých Československý front měl útočit, základní dimenze operací, které byly stanoveny nějakým bližším úkolem pro front, jeho základní materiálně-technické zabezpečení a údaje pro organizaci a systém velení a řízení.

Na základě této strategické směrnice generální štáb organizoval náčelníka generálního štábu jako nositele, který byl zodpovědný za realizaci této směrnice, její plánování v československé armádě. To bylo omezeno na vybraný okruh lidí, jak na operační správě, tak na operačních správách ve velení; to byli, řekl bych, šéfové oddělení, operační přípravy, letectva. Ten počet byl omezen. Na některých základních úkolech plánování se potom podílely i základní skupiny asi pěti lidí z armád, kteří zpracovávali operační zámysl, který byl přijat. A na základě toho generální štáb připravil návrh způsobu řešení strategického záměru a síly a prostředky, zvolil uskupení, výchozí sestavu, způsob zaujetí výchozí sestavy, vytvoření sledů, stanovil úkoly pro jednotlivé armády a pro jednotlivé druhy vojsk podřízené přímo frontovému velení, tedy především letectvu, raketovému vojsku a operačnímu sledu.

Hlavní velitelé a náčelníci štábu Spojených ozbrojených sil v letech 1955–1969³⁶

Hlavní velitel	Období	Náčelník štábu	Období
maršál I. S. Koněv	1955–1960	arm. gen. A. N. Antonov	1955–1962
maršál A. A. Grečko	1960–1967	arm. gen. R. I. Batov	1962–1965
maršál I. I. Jakubovskij	1967–1976	arm. gen. M. I. Kazakov arm. gen. S. M. Štěmenko	1965–1968 1968–1976

³⁵ Bílek, J. – Láník, J. – Minařík, P. – Povolný, D. – Šach, J., Československá lidová armáda v koaličních vazbách Varšavské smlouvy, Praha 2008, s. 135.

³⁶ Varšavská smlouva, <http://csla.cz/armada/vs/varsavskasmlouva.htm>, 30. srpna 2012. Použita jen část.

*A takto připravený plán operace, nejdříve záměr operace byl dokládán na generálním štábu náčelníkovi generálního štábu a ministru obrany. Poté, po příslušných korekcích, připomínkách a tak dále, byl tento dokument rozpracován do potřebných podrobností, které takový plán na té strategické úrovni má. Záměr a realizace tohoto úkolu byly zpravidla potom dokladovány náčelníkem generálního štábu a úzkou skupinou lidí na Spojeném velení. Po schválení tohoto záměru štáb přistupoval k rozplánování operace, což znamená její podrobnější plán z frontového měřítka, z armádního měřítka, druhů vojsk, týlu. Poté byl předložen Radě obrany státu. Ta už ho neschvalovala; ta s ním jenom vyslovovala souhlas, poněvadž schválen byl Varšavskou smlouvou.*³⁷

Propojení československého velitelského sboru a generálního štábu na Sovětskou armádu bylo také posilováno studiem důstojníků ČSLA na vojenských školách a akademiích v Sovětském svazu. Za nejprestižnější pro budoucí příslušníky generálního štábu se považovala Vojenská akademie Generálního štábu ozbrojených sil SSSR.

1.3 Operační plány

Od poloviny 50. let se již počítalo a byly vypracovány plány na použití vojsk za podmínek nasazení jaderných zbraní na strategické i taktické úrovni. Celková výstavba ČSLA byla těmto podmínkám podřízena. Z této koncepce vycházely *Perspektivní plán výstavby, Plán použití ČSLA ve válce a Protokoly o výstavbě ČSLA*. Dokumenty měly charakter utajení „Přísně tajné – zvláštní důležitosti“ (PT-ZD) a musely být zpracovány ve

spolupráci s Generálním štábem ozbrojených sil SSSR a schváleny náčelníkem Generálního štábu ozbrojených sil SSSR. V perspektivním plánu výstavby byly konkrétně rozpracovány otázky celkových počtů armády (mírové i válečné), organizačního uspořádání, výzbroje, materiálního, technického a celkového týlové zabezpečení armády.

Všechny podklady a dokumentace pro plány použití ČSLA v případném konfliktu byly připravovány a rozpracovávány za nejprísnejšího utajení na zvláštním pracovišti Generálního štábu ČSLA. Zpracovaná a schválená operační dokumentace byla uložena na operačním sálu a nesměla být z tohoto pracoviště vynášena. Mimo omezeného počtu osob, které na plánu pracovaly, a prezidenta republiky, jako vrchního velitele ČSLA, s ním nikdo jiný nesměl být seznámen.

Na operační sál GŠ ČSLA, který byl nejpřísněji střeženým pracovištěm celého MNO a GŠ, měli přístup pouze určení členové Vojenské komise obrany (dále také VKO) ÚV KSČ³⁸ a omezený okruh pracovníků GŠ ČSLA. Při převozu do a z Moskvy mohl být plán přepravován pouze vlakem ve zvlášť určeném prostoru. Následně se plnění úkolů procvičovalo na válečných strategických hrách, které organizoval, řídil a hodnotil Generální štáb ozbrojených sil SSSR. Místem konání her bylo polské město Legnica a účastnili se jich velitelé a štáby frontů prvního strategického sledu Varšavské smlouvy.³⁹

Pro spolehlivé plnění sovětských plánů bylo cíleně a všestranně připravováno území ČSSR. Souhrn řešení a realizací se skrýval pod pojmem „operační příprava státního území“. Touto proble-

³⁷ Sieber, K., Rozhovor s arm. gen. Ing. Karlem Pezlem v Praze 11. listopadu 2003, Parallel History Project, <http://php.isn.ethz.ch/collections/colltopic.cfm?id=16846&lng=en>, 11. března 2008, s. 1–2.

³⁸ Vojenská komise obrany ÚV KSČ byla zřízena usnesením politického byra ÚV KSČ z 2. 4. 1957 jako stranický orgán pro řízení obrany státu v celém jejím rozsahu. První zasedání komise proběhlo 23. 5. 1957 a poslední se uskutečnilo 26. 10. 1967. Před rokem 1957 uvedenou problematiku řešilo přímo politické byro ÚV KSČ, protože Nejvyšší rada obrany státu byla 7. 12. 1950 zrušena. Po zániku VKO ÚV KSČ její úkoly převzala Rada obrany státu, zřízená 1. 3. 1969 na základě zákona č. 10/1969 Sb. Podkladovou dokumentaci dostávala přímo od ministra národní obrany, náčelníka generálního štábu nebo jiných složek MNO nebo GŠ ČSLA. Členy VKO ÚV KSČ byli I. tajemník ÚV KSČ, tajemník ÚV KSČ, předseda vlády, místopředseda vlády a ministři, jejichž rezorty měly přímý vztah k obraně (tj. národní obrany, vnitra a zahraničí). Funkci tajemníka komise vykonával vedoucí státně administrativního oddělení ÚV KSČ. VKO projednávala zejména: mírové a válečné počty ozbrojených sil a jejich použití v plánovaném válečném konfliktu; výstavbu národního hospodářství v míru z hlediska obrany státu a mobilizace státu pro případnou válku; brannou a morálně-politickou přípravu obyvatelstva k obraně; operační přípravu státního území; civilní obranu a ochranu obyvatelstva proti zbraním hromadného ničení. Štěpánek, K. – Minařík, P., Československá armáda na Rýnu, Praha 2007, s. 106.

³⁹ Štěpánek, K. – Minařík, P., Československá armáda na Rýnu, Praha 2007, s. 15, 47 a 103.

matikou se na operační správě GŠ zabývalo samostatné oddělení.⁴⁰

Zpočátku se po vzniku Varšavské smlouvy počítalo především s obrannou funkcí prvního sledu, tedy i ČSLA. Podle sovětské instrukce z května 1955 bylo úkolem ČSLA nedopustit v počátečním období války proniknutí vojsk nepřítele na území státu, zničit je v pohraničním sražení a zabezpečit v součinnosti s vojsky na území NDR rozvinutí a nasazení hlavních sil Varšavské smlouvy.

V roce 1956 československý generální štáb vypracoval operační plán *Zástava*, který byl podle sovětských doporučení upřesněn o rok později. Počítal s možností překvapivého napadení Československa armádami států NATO s cílem ovládnout prostor Plzeň–Praha, uranové doly v Jáchymově a Příbrami a následně rozvinout útok směrem na Katovice, čímž by došlo k ohrožení křídel a týlu spojeneckých vojsk v NDR a Polsku. Za nejpravděpodobnější období útoku byla považována léta 1959 a 1960, kdy se měla dokončit výstavba všech divizí *Bundeswehru*. Pohotovost k obranné variantě byla stanovena na 1. listopad 1957 a k útočné na 1. březen 1958. Útok protivníka se očekával na směrech Norimberk–Plzeň–Praha a Vídeň–Brno–Katovice.

Vznikly dvě varianty operačního plánu: pro případ překvapivého napadení Československa *Zástava 1* (obránná operace počítala s mobilizací do 10 dnů, protiútok by se uskutečnil až po příchodu sovětských vojsk, počítalo se s vojsky PrikVO během 10 až 21 dnů) a *Zástava 2* (pro případ, že by přípravy na napadení Československa byly zjištěny včas, měla československá vojska provést ve směru Plzeň–Norimberk v pásmu o šířce 70 km preventivní úder, při němž by byly za použití atomových zbraní a v součinnosti se sousedy rozbity soustřeďující se síly protivníka). Na doporučení Generálního štábu ozbrojených sil SSSR se další průběh útočné operace a postup do hloubky západoněmeckého území neplánoval. Vedoucí představitelé ČSLA při projednávání tohoto plánu konstatovali, že ČSLA zatím jadernými zbraněmi taktického

ani operačního rozsahu nedisponuje, a není zřejmé, kdy je od Sovětského svazu obdrží. Stejně tak nebylo známo, jaké prostředky Spojeného velení budou působit v její prospěch, což mělo za následek potíže při rozpracování operačního plánu. Byl však znám zámysl velení Sovětské armády vyslat do Československa na počátku konfliktu pět leteckých divizí, z toho jednu bombardovací s letouny Tu-16. Pro jejich působení mělo být podle dohody z dubna 1955 vyčleněno 13 letišť.

V roce 1956 mělo ČSLA v případě války tvořit 760 000 osob a do československo-sovětského frontu se předpokládalo zařazení 450 000 mužů v rámci tří vševojskových armád (1., 3. a 4.). Po reorganizaci provedené v říjnu 1958 se plánované počty válečné armády snížily na 650 000 osob, operační úkol armády ale zůstal nezměněn a nižší počet svazků měla nahradit jejich větší palebná a úderná síla.⁴¹

Během reorganizace ČSLA v říjnu 1958 došlo ke zrušení 1. vojenského okruhu, který nahradily 1. a 4. armáda. Nová struktura měla zajistit lepší přímé řízení a velení vojsk na strategické úrovni. Armády získaly lepší spojovací prostředky a bylo zjednodušeno napojení na letectvo. Také v případě války lépe odpovídaly předpokládanému přechodu na operační velení na stupni frontu. Front byl v takovém případě schopen koordinovat činnost armádních operačních svazů a měl dostatečnou zálohu. Předchozí struktura vojenského okruhu byla spíše zaměřena na mírový chod a mobilizační rozvinutí. Na konci 50. let také došlo ke snížení mírových počtů armády z necelých 300 000 na přibližně 180 000. Zdůvodňovalo se to, že zavedením jaderných zbraní dojde ke zvýšení palebné síly a sníží se nároky na lidskou sílu.⁴² Ale od začátku 60. let opět začalo docházet ke zvyšování mírového početního stavu ČSLA.

Ve druhé polovině 50. let docházelo s ohledem na upřesňování úkolů ČSLA sovětským generálním štábem k opakovaným změnám v její organizaci a rozmístění. Cílem bylo přiblížit československou armádu organizačním schémátům

⁴⁰ Štěpánek, K. – Minařík, P., Československá armáda na Rýnu, Praha 2007, s. 44 a 108.

⁴¹ Bílek, J. – Láník, J. – Minařík, P. – Povolný, D. – Šach, J., Československá lidová armáda v koaličních vazbách Varšavské smlouvy, Praha 2008, s. 77–78.

⁴² Rozkaz ministra národní obrany pro výcvikový rok 1962, projednáno 28. listopadu 1961, NA, Archiv ÚV KSČ, fond 02/2, PB ÚV. Sv. 328, aj. 419.

Sovětské armády. Ve stejném období se připravovaly letiště a sklady pro nasazení sovětské letecké armády (podle plánu z roku 1964 to měla být 57. letecká armáda) z československých letišť v případě války. Jednání se vedla od dubna 1955 a 4. července 1957 byl podepsán *Protokol o zabezpečení činnosti sovětského letectva na území Československé republiky*, který počítal s vytvořením letištních velitelství, jež by zajistila přijetí sovětských leteckých jednotek na dobu prvních pěti až šesti dnů, než dorazí vlastní sovětské týlové útvary. Mělo pro ně být připraveno 15 000 tun leteckých pohonných hmot a 750 tun munice a zajištěny sklady pro dalších 40 000 tun paliv a 11 000 m² pro leteckou municí.⁴³ Na letištích Mladá a Přerov byly postaveny stojánky pro strategické bombardéry Tupolev Tu-16, které v některých verzích byly schopné nést jaderné bomby (Tu-16A), případně řízené střely s jadernou hlavicí (Tu-16K).

Pro 60. léta zůstaly nejdůležitějšími dokumenty pro výstavbu ČSLA *Perspektivní plány výstavby armády*. Postupně byly na jednáních Vojenské komise obrany ÚV KSČ přijaty tři plány: 15. prosince 1960 (pro období 1961–1965), 18. října 1963 (1964–1970) a 5. května 1966 (1966–1970). Doplněovaly je *Protokoly o vyčlenění vojsk ČSSR do sestavy Spojených ozbrojených sil a jejich rozvoji* podepsané v Moskvě 30. března 1961, 27. února 1963 a 14. dubna 1967.

Perspektivní plán výstavby armády 1964–1970, vypracovaný na základě sedmiletého hospodářského plánu, po krachu 3. pětiletky, oproti předchozímu plánu přišel se zásadní změnou v koncepci vyzbrojování pozemního vojska. Moderní technika měla být pořízena pouze pro pět tankových a pět mechanizovaných divizí a pro vybrané svazky považované za důležité pro plnění operačního úkolu Československého frontu v počátečním období války. Ostatní pozemní jednotky

si musely vystačit se starší výzbrojí. Mobilizační zásoby se vytvářely pouze na prvních 30 dnů. Po transformaci sedmiletého plánu na 4. pětiletku došlo k vypracování *Komplexního plánu výstavby ČSLA na léta 1966–1970*.⁴⁴

První operační plán, který předpokládal aktivní vedení útočné bojové činnosti a její přenesení na území nepřítele již na počátku konfliktu, byl na pořadu zasedání VKO ÚV KSČ 2. září 1961. Konzultace k tomuto plánu proběhly v Moskvě v únoru a květnu 1960.⁴⁵ Na jeho základě ČSLA měla rozvinout vlastní Československý front. Do té doby vyčleněné československé jednotky měly přecházet do podřízenosti PriKVO. Československý štáb měl být především schopen vést bojové operace v počátečním období, než na území ČSSR dorazí velení sovětského frontu. Počítalo se s jeho leteckou (8 hodin) a železniční přepravou (20 hodin) ještě před příchodem sovětských bojových jednotek. Zároveň mělo být sovětské letecké armáde podřízeno československé vojenské letectvo.

V září 1961 bylo z pracovníků Ministerstva národní obrany (dále také MNO) ČSSR a Generálního štábu ČSLA vytvořeno Velitelství Československého frontu. Z politických důvodů se jako „krycí název“ používalo označení Polní velení MNO, protože pojem velení frontu (případně frontové velení) měl svojí podstatou již válečný charakter.

Generální štáb musel přepracovat operační plány tak, aby ČSLA dokázala co nejdříve přenést válečné operace na území nepřítele bez ohledu na příchod druhého strategického sledu Spojených ozbrojených sil Varšavské smlouvy. Pro splnění tohoto úkolu Sovětský svaz v březnu 1961 na moskevském zasedání Politického poradního výboru Varšavské smlouvy potvrdil dodávky taktických raket 3R-9 Luna (od roku 1966 také 3R-11 Luna) a operačně-taktických raket R-11M

⁴³ Štěpánek, K. – Minařík, P., *Československá armáda na Rýnu*, Praha 2007, s. 111.

⁴⁴ Bílek, J. – Láník, J. – Minařík, P. – Povolný, D. – Šach, J., *Československá lidová armáda v koaličních vazbách Varšavské smlouvy*, Praha 2008, s. 178.

⁴⁵ Štěpánek, K. – Minařík, P., *Československá armáda na Rýnu*, Praha 2007, s. 107.

⁴⁶ K označení sovětských raket používám originální názvy platné v Sovětské armádě v 60. letech. V některých publikacích se používají jiné názvy. Ke zmatku v označení přispělo, že v Sovětské armádě došlo na začátku 70. let k přejmenování raketové techniky. Z R-11M se staly R-170, R-17 přejmenovali na R-300 a 3R-11 na R-65. Další jiné názvy objevující se v literatuře vycházejí z kódových označení NATO, které ale bohužel ne zcela vždy odpovídají přesně různým sovětským verzím. R-11M odpovídá SS-1b *Scud A*, R-17 – SS-1c *Scud B*, 3R-9 Luna – FROG 3 a 3R-11 Luna – FROG 7A (*FROG – Free Rocket Over Ground*).

a R-17.⁴⁶ Tajná smlouva mezi vládami ČSSR a SSSR o dodávkách raketových kompletů byla podepsána 30. srpna 1961. V roce 1968 měla ČSLA ve výzbroji 28 nosičů raket R-11M a R-17 a stejný počet nosičů raket Luna.⁴⁷ A 19. července 1963 byla podepsána mezistátní dohoda mezi SSSR a ČSSR o dodávkách stíhacích bombardérů Suchoj Su-7, které byly schopné nést jaderné bomby. V letech 1965 až 1967 bylo zakoupeno a dodáno celkem 102 letounů ve verzích Su-7BM, Su-7BKL a Su-7U.⁴⁸

Velitelem Československého frontu byl ustanoven náčelník Generálního štábu ČSLA generálplukovník Otakar Rytíř, jeho zástupcem náměstek ministra národní obrany generálplukovník Vladimír Janko. Náčelníkem štábu Československého frontu se stal náčelník operační správy GŠ ČSLA generálmajor Václav Vitanovský a náčelníkem operační správy Československého frontu náčelník operačního oddělení operační správy GŠ ČSLA generálmajor Jan Voštera.⁴⁹ Také do ostatních funkcí velitelů druhů vojsk a náčelníků správ velitelství a štábu Československého frontu byli přednostně určeni pracovníci MNO a GŠ, kteří se podíleli na přípravě operačního plánu ČSLA.⁵⁰ Mělo se tím zajistit, že nejdůležitější představitelé Československého frontu byli dostatečně obeznámeni s úlohou ČSLA v případě války. Veškeré úsilí po vzniku Polního velení MNO bylo směřováno, aby do dvou let bylo připraveno velet ČSLA v době války a provést na úrovni frontu útočnou operaci za použití jaderných zbraní oběma stranami. Od roku 1962 se všichni velitelé a hlavní funkcionáři štábů prvosledových i druhosledových frontů, předurčených k vedení válečných operací na středoevropském válčišti, zúčastňovali válečných strategických her, jejichž obsah zůstával téměř beze změny: „[...] *po zaujetí výchozího postavení vojsky 1. strategického sledu armád Varšavské smlouvy, po strategicko-operačním vyhodnocení situace vojsk nepřítele a vlastních vojsk*

byl proveden – s cílem předejít jadernému úderu nepřítele – vlastní, tzv. předstihující hromadný jaderný úder.“⁵¹

Až do srpna 1968 byl Československý front jediný, ve kterém nebyly již v době míru zařazeny sovětské jednotky. Tato z pohledu sovětského generálního štábu anomálie vedla k tomu, že kvalita příprav ČSLA byla pod důslednou sovětskou kontrolou.

V plánu se počítalo s nasazením jaderných zbraní. Stalo se tak pod vlivem nové sovětské vojenské doktríny představené Nejvyšším sovětem SSSR 14. ledna 1960 a prosazené i za doktrínu Varšavské smlouvy. Jako rozhodující bojový prostředek se v případném budoucím konfliktu počítalo s raketami s jadernou hlavicí. Z toho vyplýval velký důraz kladený na technickou vybavenost armád a zvýšení jejich palebné síly. Již k 31. prosinci 1959 byla vytvořena Raketová vojska strategického určení, která se stala hlavním druhem vojsk Sovětské armády. Měla být schopna zasáhnout cíle na území nepřítele na vzdálenost větší než 10 000 km. Na taktické úrovni byly armádním divizím přidělovány útvary vyzbrojené raketami krátkého a středního dosahu. Scénář konfliktu *Operace Spojených ozbrojených sil na západním válčišti v podmínkách nasazení jaderných zbraní* se procvičoval na podzim 1961 na velitelsko-štabním cvičení *Bouře*. Zatímco útočící fronty Varšavské smlouvy porážely jednotky NATO v Evropě, sovětské Raketové vojsko strategického určení poprvé simulovalo rozsáhlou raketovou ofenzivu proti vlastnímu území USA.

Pro Československo se zde otvíraly otázky, kde budou v době míru jaderné hlavice a bomby uloženy, jakým způsobem a jak rychle je bude možné přepravit v případě zvýšení mezinárodního napětí k bojovým jednotkám prvního sledu.

Podle vzpomínek československých důstojníků

⁴⁷ Tomek, P., Raketové nosiče jaderných zbraní na území Československa, *Historie a vojenství* 3/2012, s. 81 a 84.

⁴⁸ Dúbravčík, J., Su-7 v československém letectvu 1964–1990, Nevojice 2010, s. 47 a 50.

⁴⁹ Štěpánek, K. – Minařík, P., Československá armáda na Rýnu, Praha 2007, s. 68.

⁵⁰ Viz příloha č. 4: Předurčení hlavních funkcionářů Československého frontu od 1. září 1967.

⁵¹ Štěpánek, K. – Minařík, P., Československá armáda na Rýnu, Praha 2007, s. 71.